

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА
СОЦІОГУМАНІТАРНИХ
ДИСЦИПЛІН
ІМЕНІ О.М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО

КАФЕДРА
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ, АРХЕОЛОГІЇ ТА
КРАЄЗНАВСТВА

СИЛАБУС
навчальної дисципліни

СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Освітній ступінь	бакалавр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	032 Історія та археологія
Освітньо-професійна програма	Історія та археологія
Кількість кредитів	4
Рік підготовки, семестр	2 рік, III семестр
Компонент освітньо-професійної програми	Обов'язкові навчальні дисципліни
Дні занять	Згідно з розкладом
Мова викладання	українська
Консультації	щовівторка 13.05–14.20 (108 кабінет, з можливістю дистанційної роботи на платформі ZOOM).
Викладач	кандидат історичних наук, доцент Черненко Олена Євгеніївна
Контакти	E-mail: olchernenko20@gmail.com

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна спрямована на ознайомлення здобувачів вищої освіти з комплексом наукових дисциплін (історична хронологія, палеографія, історична метрологія, геральдика, нумізматика, історична ономастика) які розробляють теоретико-методологічні засади зовнішньої та внутрішньої критики окремих типів історичних джерел задля отримання об'єктивної достовірної наукової інформації і вирішення різнопланових проблем історичної науки.

Програма навчального курсу базується на використанні доробку вітчизняних дослідників в галузі вивчення різних групи джерел доби середньовіччя – новітнього часу з території України та Чернігово-Сіверщини зокрема для набуття необхідних знань щодо специфічних методів та прийомів дослідження таких джерел а також їх використання в галузі середньої освіти у навчальній та виховній роботі.

Програма навчальної дисципліни складається з семи змістових модулів:

1. Спеціальні історичні дисципліни як наука та навчальний предмет.
2. Історична хронологія.
3. Палеографія.
4. Історична метрологія.

5. Емблематика.
6. Нумізматика.
7. Історична ономастика

Метою курсу є система знань щодо різних груп історичних джерел та теоретико-методичних засад їх дослідження, набуття здобувачами вищої освіти практичних навичок використання матеріалів спеціальних історичних дисциплін в навчальній та виховній роботі у галузі середньої освіти.

ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ І РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Шифр згідно ОПШ	Компетентності
ЗК 2	Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.
ЗК 3	Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.
ЗК 4	Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово...
ЗК 6	Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.
ЗК 8	Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.
СК 1	Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.
СК 4	Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.
СК 5	Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).
СК 6	Здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.
Здобувач вищої освіти буде здатен	
ПРН 3.	Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.
ПРН 4	Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі..
ПРН 5	Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.
ПРН 11	Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов.
ПРН 14.	Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

№	Назва теми	Всього годин	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
Змістовий модуль 1. Спеціальні історичні дисципліни як наука та навчальний предмет.					
1	Вступ до спеціальних історичних дисциплін	6	2		4
Разом за Змістовий модуль 1		6	2		4

Змістовий модуль 2. Історична хронологія					
2	Історія календаря	11	2	2	7
3	Прикладна хронологія	11	2	2	7
Разом за Змістовий модуль 2		22	4	4	14
Змістовий модуль 3. Палеографія					
4	Палеографія	12	2	2	8
Разом за Змістовий модуль 3		12	2	2	8
Змістовий модуль 4. Історична метрологія					
5	Історична метрологія	14	2	2	10
Разом за Змістовий модуль 4		14	2	2	10
Змістовий модуль 5. Емблематика					
6	Геральдика та регіональна символіка України	11	2	2	7
7	Державна символіка України	12	2	2	8
Разом за змістовий модуль 5		23	4	4	15
Змістовий модуль 6. НумізMATика					
8	Монети на території України (від найдавніших часів до XIII ст.)	13	2	2	9
9	Монети на території України (XIII–XX ст.)	13	2	2	9
Разом за Змістовий модуль 6		26	4	4	18
Змістовий модуль 7. Історична ономастика					
10	Історична ономастика	17	2	4	11
Разом за змістовий модуль 7		17	2	4	11
Разом за курс		120	20	20	80

Тематика практичних занять.

Модуль 2

Тема 1. Історія календаря на території України (2 год)

План

1. Типи календарних циклів та принципи їх побудови.
  - а) одиниці обчислювання часу /доба, тиждень, місяць, рік;
  - б) місячний, сонячний, місячно-сонячний календарі.
2. Календар східних слов'ян до прийняття християнства.
3. Юліанський календар та особливості його використання на території України (X–XX ст.).
4. Григоріанський календар та особливості його використання на території України (XVI–XX ст.).

Тема 2. Прикладна хронологія (форма проведення – практична робота з індивідуальним виконанням завдань¹) (2 год)

Перелік завдань

1. Вирахувати індикт заданого року.
2. Перевести заданий рік в еру Діоклетіана.
3. Вирахувати дату православної Пасхи в заданий рік за юліанським календарем.
4. Вирахувати, на яке число григоріанського календаря припадає дата православної Пасхи в заданий рік.
5. Вирахувати, на який день тижня припадає 1 січня та 1 липня заданого року за григоріанським календарем.

Модуль 3

Тема 3. Палеографія України (2 год)

План

1. Походження слов'янської писемності, слов'янські абетки.

¹ Дата для здійснення розрахунків визначається безпосередньо перед виконанням практичної роботи, індивідуально.

2. Пам'ятки писемності X–XIII ст. (графіті; книжкове мистецтво; устав як тип писемності; зовнішні ознаки рукописів).
3. Мистецтво рукописної книги України XIV–XVII ст. (півустав як тип писемності; зовнішні ознаки рукописів).
4. Український скоропис XV–XVII ст. (поняття про актові пам'ятки; скоропис як тип писемності; зовнішні ознаки рукописів).

Модуль 4

Тема 4. Історична метрологія України (2 год)

План

1. Найдавніші одиниці вимірювання (т.зв. антропометричні, трудові та т.п. міри).
2. Метрологія давньої Русі (одиниці обміру довжини, поверхні, ваги та рідини).
3. Одиниці вимірювання України XIV–XVII ст. (джерела формування особливості, головні одиниці обміру довжини, ваги, поверхні та рідини).
4. Уніфікація системи обміру у XVIII – XIX ст. (з 1734 р.).
5. Запровадження метричної системи.

Модуль 5.

Тема 5. Міська геральдика України (2 год).

План

1. Головні елементи гербів та правила геральдики
2. Герби міст:
  - а) геральдичні емблеми та герби Києва, Чернігова, Львова (середньовічні, часів Російської Імперії, соціалістичні та сучасні).
  - б) герби міст Чернігівщини (Н.-Сіверського, Прилук, Остра, Сосниці, Березни, Городні, Коропа тощо).

Тема 6. Державна символіка України (2 год)

План

1. Державний герб України (тризуб як державний символ, проекти гербів УНР, сучасний герб).
2. Державний прапор України (проблема походження прапорових барв в сучасній історіографії; сучасний прапор).
3. Сучасні нагороди України.

Модуль 6.

Тема 7. Нумізматика України (4 год)

План

1. Грошовий обіг давньоруського часу (дирхеми, грошові гривні та ін.).
2. Перші монети вітчизняного карбування (златники та срібники Володимира Святославича, срібники Святополка та Ярослава Володимировичів, Олега Святославича Тмутараканського).
3. Монети України XIV–XVI ст. (безмонетний період; монети вітчизняного карбування XIV ст.; поширені в Україні монети XIV – XVI ст. закордонного карбування).
1. Монети XVII – початку XX ст. в Україні:
  - а) грошова реформа Петра I;
  - б) монетна система Російської імперії.
4. Гроші Української держави 1917–1920 рр.

Модуль 7.

Тема 8. Історична антропоніміка України (2 год).

План

1. Слов'янські імена дохристиянського часу.
2. Імена календарні (канонічні) та некалендарні. Їх поширення на території України.;
3. Встановлення сучасної антропонімічної системи (прізвище, ім'я, по-батькові).
4. Зміни у антропонімічній системі після 1917 р.

Тема 9. Історична топоніміка України (2 год).

План

1. Загальні закони формування та походження назв природних об'єктів:
  - а) гідроніми: Дніпро, Дністер, Десна, Чорне та Азовське море;

- б) назви височин: Карпати, Крим, Київські гори (Щековиця, Хоревія). Болдини гори тощо.
2. Загальні закони формування та походження назв об'єктів, створених людиною:
- а) назви країн (Україна, Росія, Молдова, Білорусь)
  - б) назви історико – географічних регіонів (Таврія, Буковина, Поділля, Слобожанщина тощо)
  - в) назви міст (походження назв Київ, Чернігів та інших міст Чернігівщини).

...

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

До модулю 1 та до усього курсу

- Бондаренко В.Г. Спеціальні історичні дисципліни. Луцьк, 2015.
Вспомогательные исторические дисциплины: историография и теория. Киев, 1988.
Майстерня історика. Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Львів, 2011
Спеціальні історичні дисципліни: довідник. Київ, 2008.
Яременко М. Спеціальні історичні дисципліни. Київ, 2010.

До модулю 2

Основна література:

- Білоус Л.М. Час і календар. Київ, 1960.
Історична хронологія. Календарні системи світу. Навчальний посібник. Київ, 2004.
Климишин І.А. Календар природи і людини. Львів, 1975.
Климишин І. Календар і хронологія. Івано-Франківськ, 2002.
Перхрест О.Г. Історична хронологія. Черкаси, 1999.
Стрельський В.І., Титаренко П.Г. Історія календаря. Київ, 1975.
Титаренко П.Г. Походження і розвиток календаря. Київ, 1968.

Додаткова література:

- Бережков Н.Г. Хронология русского летописания. Москва, 1963.
Бикерман Е. Хронология древнего мира. Москва, 1975.
Кирик Новгородець. Вчення, як відати людині числення всіх літ. *Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т., 1.* Київ, 2001.
Титаренко П.Г. Історія календаря в Росії і на Україні в зв'язку з загальною історією календаря. Київ, 1972.
Щапов Я. Древнеримский календарь на Руси. *Восточная Европа в древности и средневековье.* Москва, 1978.

До модулю 3

Основна література:

- Запасько Я.П. Ошатність української рукописної книги. Львів, 1998.
Кісь Я.П. Палеографія. Львів, 1974.
Кріль М. Основи палеографії. Львів, 1995.
Свирин А.И. Искусство книги Древней Руси XI–XVII вв. Москва, 1964.
Сокирко О. Українська кирилична палеографія XI–XVIII ст. Київ, 2016.
Українська палеографія. Умань, 2012.

Додаткова література:

- Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. Київ, 1998; Київ, 2009.
Висоцький С.О. Про що розповідають давні стіни. Київ, 1978.
Висоцький С.О. Київська писемна школа X–XII ст. (до історії української писемності). Львів; Київ; Нью-Йорк, 1998.
Звонська Л. Грецька епіграфіка і палеографія. Київ, 2017.
Истрин В.А. 1100 лет славянской письменности. Москва, 1981.
Калечыц І.Л. Эпіграфіка Беларусі X–XIV ст. Мінск, 2011.
Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях (XIV – поч. XX ст.). Київ, 1974.
Мацюк О.Я. Історія українського паперу. Київ, 1994.
Немчук В.В. Київські глаголичні листки – найдавніша пам'ятка слов'янської писемності. Київ, 1983.

Панашенко В.В. Палеографія Українського скоропису другої половини XVII ст. Київ, 1974.
Подлевський С. Графіті Чернігова у соціокультурному просторі X–XVII ст. Чернігів, 2018.
Слов'янська кирилична рукописна книга XII–XIII ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог. Кодиколого-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом. Київ, 2012.

До модулю 4

Основна література:

Метрологія історична. *Спеціальні історичні дисципліни: довідник*. Київ, 2008.
Сидоренко О.Ф. Історична метрологія в Лівобережній Україні XVIII ст. Київ, 1975.

Додаткова література:

Винник В.О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові. Київ, 1966.
Герасименко Н. З історії української метрології: міри площі. *Український історичний журнал*. 2016, 4.
Герасименко Н. З історії мір містості і ваги на Волині і Наддніпрянщині в XIV – першій половині XVII століть. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 2000. Т. 240: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.
Герасименко Н. Наукові праці про європейські міри в Україні. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2016, 26.
Мітьуров В.К. Міжнародна система одиниць та її вивчення в школі. Київ, 1963.

До модулю 5

Основна література:

Гречило А. Українська міська геральдика. Київ; Львів, 1998.
Гречило А. Українська територіальна геральдика. Львів, 2010.
Гречило А. Герби та прапори міст і сіл України. Львів, 2005.
Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. Герби міст України (XIV – пер. пол. XX ст.). Київ, 2001.
Державні символи України. Харків, 2008.
Наріжний К.Г. Живий світ геральдики. Київ, 1997.
Румянцева В.В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. Київ, 1986.

Додаткова література

Белов О.Ф. Історія Державного герба України. До 20-ї річниці незалежності України: Науково-методичний посібник. Київ; Запоріжжя, 2011.
Національна символіка незалежної України: Методичні рекомендації для викладачів і студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Черкаси, 2001.
Однороженко О.А. Козацька територіальна геральдика кінця XVI–XVIII ст. Харків, 2009.
Однороженко О.А. Українські державні, земельні та міські печатки козацької доби. Харків, 2003.
Однороженко О.А. Державні печатки Війська Запорізького другої половини XVII–XVIII ст. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць*. Число 10, 1. Київ, 2003.

Основна література:

Гроші в Україні. Київ, 1998.
Зварич В.В. Нумізматичний словник. Львів, 1972.
Зварич В., Шуст Р. Нумізматика. Довідник. Тернопіль, 1998.
Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. Київ, 1971.
Котляр М.Ф. Нариси історії обігу і лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. Київ, 1981.
Нечитайло В.В. Каталог монет України періоду Козаччини. XV–XVIII ст. Київ, 2011.

Додаткова література:

Анохін В.О. Античные монеты Северного Причерноморья. Киев, 2011
Голиш Г.М. Основи нумізматика. Черкаси, 2006.
Семар Г.М. Среди монет. Москва, 1990.
Тхоржевський Р.Й. Напси історії грошей в Україні. Тернопіль, 1999.
Фенглер Х. И др. Словарь нумизмата. Москва, 1983.
Шуст Р. Нумізматика українських земель. Львів, 1998.
Шуст Р. Нумізматика. Київ, 2009.

Шуст Р. Нумізмати́ка: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. Київ, 2007.

До модулю 7

Основна література

Коваль А.П. Слово про слово. Київ, 1986.

Лабінська Г. Топоні́міка: навчальний посібник. Львів, 2016.

Масенко Л.Т. Українські імена та прізвища. Київ, 1990.

Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови, ч. 1-2. Хмельницький, 2008.

Додаткова література:

Герасимчук В.А., Нечипоренко А.Ф. Антропоні́ми: історія і сучасність. Кам'янець-Подільський, 2002.

Кругляк Ю.Н. Ім'я вашого міста. Київ, 1978.

Нерознак В.П. Названия древнерусских городов. Москва, 1983.

Системы личных имён у народов мира. Москва, 1986.

Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Київ, 1986.

Стрижак О.С. Про що розповідають географічні назви. Київ, 1978.

Суперанская А.В. Что такое топонимика. Москва, 1978.

Худаш М.Л. З історії української антропоні́мії. Київ, 1977

Янко М. П. Топоні́мічний словник України. Словник довідник. Київ, 1998.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

Посібник_Історична хронологія. Календарні системи світу.

Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/10029/6/>

Історія календаря.

Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/calendar/index.htm>

Конвертер дат

Режим доступу: <http://direct-time.com/index.php?id=12>

Українське геральдичне товариство

Режим доступу: <http://uht.org.ua/ua/>

Мисленне древо

Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.comua>

ПОЛІТИКА ДИСЦИПЛІНИ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Здобувач вищої освіти має право:

- вільно висловлювати свої думки усно або письмово, аргументуючи їх знаннями історії, спеціальних історичних дисциплін, археології, історіографії, права;

- вносити пропозиції щодо формування та реалізації власної освітньої траєкторії; активізації власної самостійної пізнавальної діяльності, форм і методів проведення аудиторних занять;

- відпрацьовувати пропущені заняття в установленому порядку;

- отримати індивідуальні консультації у викладача.

Здобувач вищої освіти зобов'язаний:

- відвідувати заняття всіх видів відповідно до встановленого дирекцією розкладу, запізнення на заняття допускається тільки з поважних причин;

- брати активну участь у роботі під час аудиторних занять, дотримуватися правил етичної поведінки, поважати думки та права інших здобувачів вищої освіти і викладача;

- виконати індивідуальні практичні завдання, підготовка яких є обов'язковою умовою допуску до заліку. Здобувач вищої освіти, який не виконав індивідуальні практичні завдання, до заліку не допускається.

- набрати під час вивчення навчальної дисципліни мінімум 60 балів.

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Пропущені з поважної причини заняття дозволяється відпрацьовувати впродовж двох тижнів після завершення дії поважної причини і

при наявності документа-підстави (довідки, розпорядження про індивідуальних графік відвідування тощо).

Політика щодо академічної доброчесності. Здобувачі вищої освіти керуються нормами «Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти в національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка» (Наказ Ректора № 383 від 27.12.2019 р. зі змінами і доповненнями від 23.12.2020 (<https://drive.google.com/file/d/1YOj2QK3xW-03evO8Tkg1o3ZKUAbBL-VH/view>)). У процесі навчання забороняються плагіат, фабрикація та фальсифікація результатів, списування, хабарництво.

Політика щодо викладання. Викладання навчальної дисципліни відбувається на засадах студентоцентризму, антропоцентризму, гуманізму, поваги до соціокультурного плюралізму.

Розподіл балів

Види контролю	Кількість	Бали	Загальна кількість балів
Робота на лекційному занятті	10	1	до 10
Робота на практичному занятті	9 1	6 10 (інд. пр. роб.)	до 64
Самостійна робота			до 26
Усього:			до 100